

EVLIYA ÇELEBİ İLE İSTANBUL CAMİİLERİ

NERMIN ÖZSEL

Evliya Çelebi ile İstanbul Camiileri

İçindekiler:

Osmanlı Mimarisi

Erken Dönem Osmanlı Mimarisi (1300-1453)

Klasik Dönem Osmanlı Mimarisi (1453-1720)

Osmanlı Mimarisinde Dış Etkiler Dönemi (1720-1890)

a. Barok Tarzı...

b. Rokoko Tarzı...

c. Ampir Tarzı...

Mimaride Neo-Klasik Dönem (1890-1930)

Osmanlı Yapı Çeşitleri:

a. Sivil Mimari

b. Askeri Mimari

c. Dini Mimari

Sana Dün Bir Tepeden Baktım Aziz İstanbul...

İstanbul Camiileri:

1. Abbas Ağa Camii
2. Abdi Çelebi Camii "Sanki Yedim Camii"
3. Ahmediye Camii "Kefçe Dede Camii"
4. Ahi Çelebi Camii "Yoğurtçular Camii"
5. Ahmet Paşa Camii "Topkapı Camii"
6. Amcazade Hüseyin Paşa Camii
7. Arap Camii "Saint Paolo-Saint Dominik Latin Kilisesi"
8. Aşıkpaşa Camii "Hüseyin Ağa Camii"
9. Atik Ali Camii "Sedefçiler Camii"
10. Atik Ali Paşa Camii "Zincirlikuyu Camii"
11. Atik Mustafa Paşa Camii "Saint Bedros-Saint Marcos Bizans Kilisesi"
12. Atik Valide Camii ve Külliyesi
13. Ayazma Camii
14. Bali Paşa Camii
15. Bayezid Camii ve Külliyesi
16. Bebek Camii "Hümayun-u Abad Camii"
17. Beylerbeyi Camii "Hamid-i Evvel Camii"
18. Bodrum Mesih Paşa Camii "Mirelaion Bizans Manastırı"
19. Cerrah Mehmet Paşa Camii
20. Cihangir Camii
21. Çinili Camii
22. Çorlulu Ali Paşa Camii "Tersane Camii"
23. Çorlulu Ali Paşa Camii "Yolgeçen Camii"
24. Davut Paşa Camii ve Külliyesi
25. Defterdar Camii
26. Dolmabahçe Camii "Bezm-i Alem Valide Sultan Camii"

27. Emirgân Camii “Emirgan Hamid-i Evvel Camii”
28. Eski İmaret Camii “Pantepoptes Manastır Kilisesi”
29. Eyüp Sultan Camii
30. Fatih Camii ve Külliyesi
31. Fethiye Camii “Pammakaristos Manastırı”
32. Firuz Ağa Camii
33. Fuat Paşa Külliyesi
34. Gül Camii “Aya Theodosia Kilisesi” **Solmayan Gül Kilisesi**
35. Hadım İbrahim Paşa Camii
36. Haseki Camii ve Külliyesi
37. Hekimoğlu Ali Paşa Camii ve Külliyesi
38. Hırka-i Şerif Camii
39. Hidayet Camii
40. Hırami Ahmet Paşa Camii “Ayios İoannis Kilisesi”
41. Hüseyin Ağa Camii
42. İskender Paşa Camii “Kanlıca Camii”
43. İvaz Efendi Camii
44. Kadıköy İskele Camii “Sultan Üçüncü Mustafa Camii”
45. Kalenderhane Camii
46. Kamerhatun Camii
47. Karabaş Mustafa Ağa Camii
48. Kara Davut Paşa Camii
49. Kılıç Ali Paşa Camii
50. Koca Mustafa Paşa Camii “Sümbül Efendi Camii” **Saint Andreas Kilisesi**
51. Köprülü Camii ve Külliyesi
52. Küçük Ayasofya Camii “Saint Sergios-Saint Bacchus Kilisesi”
53. Küçük Mecidiye Camii
54. Laleli Camii
55. Mahmut Paşa Camii
56. Mehmet Ağa Camii
57. Mesih Paşa Camii
58. Mihrimah Sultan İskele Camii
59. Mihrimah Sultan Edirnekapı Camii
60. Molla Çelebi Camii “Fındıklı Camii-Kabataş Camii”
61. Molla Fenari İsa Camii “Constantinos Lips Manastırı”
62. Molla Gürani Camii “Hagios Theodoros Bizans Kilisesi”
63. Molla Zeyrek Camii “Pantokrator Bizans Kilisesi”
64. Murat Paşa Camii
65. Nevşehirli Damat İbrahim Paşa Camii
66. Nişancı Mehmet Paşa Camii
67. Nuruosmaniye Camii
68. Nusretiye Camii “Tophane Camii”
69. Orta Camii “Ahmediye Camii-Etmeydanı Camii”
70. Ortaköy Camii “Büyük Mecidiye Camii”
71. Osman Ağa Camii
72. Pertevniyal Valide Sultan Camii “Aksaray Camii”
73. Piyale Paşa Camii “Tersane Camii”

74. Rum Mehmet Paşa Camii
75. Rüstem Paşa Camii
76. Sadabad Camii "Aziziye Camii"
77. Selimiye Camii "Üsküdar"
78. Sinan Paşa Camii "Beşiktaş Camii"
79. Sokullu Mehmet Paşa Camii "Azapkapı Camii"
80. Sokullu Mehmet Paşa Camii "Kadırga Camii"
81. Sultan Ahmet Camii ve Külliyesi "Mavi Camii"
82. Süleymaniye Camii ve Külliyesi
83. Şakirin Camii
84. Şebsefa Kadın Camii "Şebsefa Hatun Camii"
85. Şehzade Camii
86. Şemsi Paşa Camii "Kuşkonmaz Camii"
87. Şeyh Ebu'l Vefa Camii
88. Şişli Camii
89. Teşvikiye Camii
90. Üç Mihraplı Camii
91. Vilayet Camii "Nallı Mescid"
92. Yatağan Camii "Hacı İlyas Camii"
93. Yavaşca Şahin Camii
94. Yavuz Sultan Selim Camii ve Külliyesi
95. Yeni Camii ve Külliyesi
96. Yeni Valide Camii "Rabia Gülnuş Emetullah Sultan Camii"
97. Yeraltı Camii "Kurşunlu Mahzen Camii"
98. Yıldız Hamidiye Camii
99. Zal Mahmut Paşa Camii
100. Zeynep Sultan Camii

Sana Dün Bir Tepeden Baktım Aziz İstanbul...

Osmanlı mimarisi hakkında sizleri kısaca bilgilendirdikten sonra İmparatorluğun başkentinin yedi tepesini süsleyen dini mimari örneklerinin şaheserleri, "İstanbul Camileri"ne geçebiliriz. İstanbul camilerinin gerçek sayısı çok daha yüksek; Diyanet İşleri Başkanlığı'nın verdiği bilgiye göre Türkiye genelinde seksen iki bine yakın camiden en çoğu, yaklaşık üç bin kadarı İstanbul'da bulunuyor. Bu nedenle biz, Bizans imparatorluk dönemi kiliselerinden camiye çevrilmiş olanlarla Selatin camileri başta olmak üzere yüz tarihi camii ile sınırladık araştırmamızı. Mimar Sinan yapılarını mutlaka aldık ve alfabetik sıraya koyduğumuz bu çalışmaya, yapıları bina edenler yani yaptıranlar ve mimarları hakkında da bilgi ekledik. İstanbul Camilerini incelerken Evliya Çelebi ve Seyahatname'si sürekli yanımızda oldu. Evliya Çelebi'nin Ahi Çelebi Camii'nde başlayan seyahat macerasından etkilenerek üstadın değerli görüşlerinden yararlandık. Kısaca İstanbul Camiilerini Evliya Çelebi ile birlikte gezdik; onun gördükleriyle naçizane kendi görüşlerimizi, yapıların 17. Yüzyıldaki durumlarıyla günümüzdeki hallerini dilimiz döndüğünce size anlatmaya çalıştık. Yapıtımızı daha şiirsel kılmak için İstanbul'a ve camilere adanmış dizelerle süsledik. Şimdi isterseniz konumuza giriş yapalım ve ünlü şair Yahya Kemal Beyatlı'nın dizeleriyle İstanbul'un camii ve minarelerine "Bir Başka Tepeden" bakalım:

**"Sana dün bir tepeden baktım aziz İstanbul!
Görmedim gezmediğim, sevmediğim hiçbir yer.
Ömrüm oldukça gönül tahtıma keyfince kurul!
Sade bir semtini sevmek bile bir ömre değer.
Nice revnaklı şehirler görülür dünyada,
Lakin efsunlu güzellikleri sensin yaratan.
Yaşamıştır derim, en hoş ve uzun rüyada
Sende çok yıl yaşayan, sende ölen, sende yatan."**

Yahya Kemal Beyatlı'dan sonra 18. yüzyılın ünlü İtalyan gezgini, Edmondo de Amicis'e kulak verelim; yazar, "İstanbul" adlı yapıtında İstanbul'u ve kentin camiilerini büyük bir hayranlıkla bakın nasıl anlatıyor:

"Selatin camilerinin çoğunu ziyaret ettiğim güzel sabahı hatırlıyor ve bunu düşünürken etrafımda hala büyük bir boşluğun ve dini bir sessizliği meydana geldiğini sanıyorum Ayasofya aklıma gelince, o dev duvarların arasına ilk defa girerken duyduğum hayranlığı yine duyuyorum. Başka yerlerde olduğu gibi orada da galiplerin dini mağlupların dini sanatını kendine mal etmiştir. Hemen hemen bütün camiler Justinianus bazilikası örnek alınarak yapılmıştır; hepsinin büyük kubbesi, onun altına yerleşmiş yarım kubbeleri, avluları, revakları vardır; bazıları Rum haçı şeklindedir. Fakat İslam dini her şeyin üstüne kendine mahsus rengini ve ışığını yaymıştır, öyle ki, bilinen bu şekiller, bilinmeyen bir dünyaya ait ufukların görülür gibi olduğu ve başka bir Tanrı'nın nefesinin hissedildiği yeni bir yapı manzarasındadır. Bunlar ciddi ve muhteşem bir sadelikte, bembeyaz ve her şeyi bir baştan bir başa gören gözün, zihin gibi, beyaz bir gökyüzüyle örtülmüş karlı bir vadinin tatlı sükunetinde uyumuşçasına dinlendiği yumuşak ve müsavi bir ışık yayan birçok pencereyle aydınlanmış kocaman sahnalardır. İnsan kendi ayak seslerinin yankısını duymasa kapalı bir yerde bulunduğu inanamaz. Zihni karıştıran hiçbir şey yoktur, bu boşluğun ve bu aydınlığın içinde doğrudan doğruya ibadet düşünülür. Ne hüzün ne de

dehşet veren bir şey vardır; ne hayal ne esrar, ne aklı karmakarışık eden beşeri varlıkların karışık sıralamasına ait tasvirlerin belli belirsiz parladığı karanlık köşeler bulunur; ışık içindeki çöllerin sert çıplaklığına uyan ve kendi sureti olarak ancak semayı kabul eden açık, berrak, göz kamaştırıcı ve müthiş olan tek Allah fikrinden başka bir şey yoktur.

İstanbul'un bütün selatin camileri ruhu yükselten bu büyüklük ve bir tek fikre bağlayan bu sadelik içindedir ve birbirlerinden tek tek hatırlanması güç olan pek az farkla ayrılırlar... İç tarafta dış tarafa nazaran daha da az farklıdırlar. Dipte mermer bir minber; karşıda, yaldızlı parmaklıkla çevrilmiş hünkar mahfeli; mihrabın yanında, hurma gövdesi gibi uzun mumları taşıyan iki koca şamdan ve bütün sahnda, dini bir merasimden çok büyük bir baloya mahsusmuş gibi duran büyük cam kürelerden meydana gelmiş ve tuhaf bir şekilde yerleştirilmiş sayısız kandil vardır. Filpayelerin, kapıların, pencerelerin, kubbelerin etrafındaki büyük mukaddes yazılar, mermer taklidi birkaç boyalı friz, üzerine yaprak ve çiçek şekilleri çizilmiş renkli camlar bu abidevi duvarların beyaz çıplaklığı üzerinde ortaya çıkan yegane tezyinattır. Mermer hazineleri dehliz döşemelerinde, avluları çeviren revaklarda, abdest alınan şadırvanlarda, minarelerde bol bol kullanılmıştır ama bunlar, yeşil renkle kuşatılmış, mavi gökyüzünde pırıl pırıl parlayan kubbelerle taçlanmış bembeyaz yapının zarif bir şekilde sade ve ciddi olan karakterini bozmaz. Cami, içinde karmakarışık avlularla binalar bulunan duvarların arasında en küçük yeri işgal eder. Külliyyede, darülhadisler, şahıslara mahsus servetlerin muhafaza edildiği emanetler, kütüphaneler, medreseler, tıp medreseleri, sıbyan mektepleri, hanlar, imaretler, darüşşifalar, kervansaraylar, hamamlar bulunur; bir dağın eteğine toplanmış gibi büyük mabedin etrafına toplanmış ve dev gibi ağaçların gölgelediği misafirperver ve hayırsever küçük bir şehir."

Şimdi bütün bu bulanık hayaller içinde, koca sahnalarda, secdeye kapanıp dua edenlerin meydana getirdiği uzun safların ortasında bir zerre gibi kaybolmuş, kubbe pencelerinden süzülen ışıktan gözlerimiz kamaşmış, çini ve hat ışıltılardan şaşkına dönmüş, yapıların ululuğundan sersemlemiş bir halde ilerliyeim. Minarelerin birbirine karıştığı, filpaye, sütun ve kubbelerin sonu gelmez sıralar halinde uzandığı, bitmez tükenmez kalabalığın arasından sıyrılarak, alfabetik sıraya göre aşağıdaki şekilde listelediğimiz İstanbul camiilerini birer birer inceleyelim.

İstanbul camilerinin her birinin bir güzelliği veya bir söylencesi ya da kendine özgü bir ayrıcalığı vardır. Sanki Yedim Mescidi, yemek masraflarından kesip, kuru soğan, ekmek yiyerek yapıldığından olsa gerek soğan kubbelidir. Ahi Çelebi Camii, Evliya Çelebi'nin rüyasında şefahat yerine "Seyahat, Ya Resulullah" diyerek yola çıkıp gezgin olduğu camiidir. Amcazade Camii, minaresiz olmanın hüznünü yaşarken, Arap Camii, üzeri sıva ile kapatılan fresklerine, Aşık Paşa Camii suyu akmayan çeşmesine, Atik Ali Paşa Camii de Mustafa Rakım Efendi'nin elinden çıkma hat levhalarının çalınıp yok olmasına pek hüznülenir. İstanbul'un fetihten sonra camiye çevrilen kilise camileri, sayısız kubbeleri, kırmızı tuğladan dalgalı cepheleri ile Bizans döneminden günümüze dek varlıklarını solmayan gül gibi sürdürürler. İnatla ama biraz buruk gülümserlerken; Ayazma Camii, kuş evleri ve yeniçeri tarzı mezar taşları ile Bayezid Camii, muvakkıthanesinden bütün gemi kaptanlarına pusula ve saat ayarlarını tam ve doğru olarak

bildirmekle; Valide Atik Camii, Mimar Sinan'ın eseri olmanın yanında Sultan II. Mahmut döneminde yapılan hünkar mahfilinin fresk duvarında resim bulunan ender dinsel yapılardan olmakla, Rüstem Paşa Camii mercan kırmızısı lale ve karanfil desenli iç bezemeleri ile Üsküdar Çinili Camii ise adı üzerinde çinilerinin güzelliğiyle, İskender Paşa Camii hamamının kurna aynasındaki fil kabartmasıyla, Kadıköy İskele Camii ise Sultan III. Mustafa'nın adını yaşatan tek camii olmakla övünürler. Biraz masal tekerlemesi gibi olsa da; Defterdar Camii, aleminde çift hilal yerine pirinçten hokka ve diviti olan tek ibadethane olmanın gururunu yaşarken, Eyüp Sultan Camii, Ebu Eyyüp Ensari'nin nurlu mezarını bulundurmanın, Hırka-i Şerif Camii ise Muhammed'in Veysel Karani'ye armağan ettiği kutsal hırkayı gümüş bir sandıkta saklamanın ayrıcalığına sahiptir. Kuşkonmaz Camii, martıların üzerini kirletmediği tek camiidir. Ayasofya benzeri Fatih Camii, bir yandan inşaatında ana sütunları depremde yıkılır endişesiyle üçer arşın kestirdiği için Fatih Sultan Mehmet tarafından iki eli kesilen azatlı Mimar Atik Sinan'a ağıt yakar, diğer yandan Sahn-ı Seman medreseleriyle bilimin öncüsü olmakla övünür. Camilerin her biri farklı bir hikayeyi barındırır içinde; Hassa mimarı Sinan'ın ilk yapısı Haseki külliyesi adı ile uyumlu avret pazarına, çeşmesinin suyu aşıklar tepesindeki İmam suyundan gelen Emirgan Camii ise Emirgun sahil sarayının yerine kurulmuştur. Hekimoğlu Ali Paşa Camii, Sultan III. Osman'ın karşısında korkusuzca dik duran kurucusu ile övünürken, Hidayet Camii, Bahçekapı'nın Melek Girmez sokağının günahkar denizcilerini doğru yola sokmak için varolduğunun bilincindedir. Hüseyin Ağa Camii'nin Mimar Sinan yapısı olan şadırvanı, Rumların Beyoğlu'nu Yunan bayraklarıyla donattığı işgal günlerini hiç unutmamıştır. Kara Davut Paşa Camii, Genç Osman'ın katledilmesi lekesini Hain Davut Paşa'nın üzerinden silemediği gibi Zal Mahmut Paşa Camii de, Şehzade Mustafa'nın boğulmasının acısını unutmamıştır. Kılıç Ali Paşa Camii, deniz doldurularak yapılmış Kaptan Paşa'ya yakışır bir camiidir. Zenginliği yedi küp dolusu altından gelen Piyale Paşa ile Sinan Paşa camileri, kaptan Paşa camileri olmakla pek övünürler. Köprülü Camii, kütüphanesindeki beş bin ciltten fazla el yazması ve eski basım eserleriyle, Mahmut Paşa Camii, iki yüz altmış beş dükkandan oluşan çarşısı ile Sultan Abdülmecit tarafından Balyan ailesine yaptırılan Yıldız ve Ortaköy camileri ise Büyük ve Küçük Mecidiye adlarıyla anılırlar.

Sedefkar Mehmet Ağa'nın yapısı olan; havada asılı bir tepe gibi zarif ve hafif Sultanahmet Camii'nin kubbesi, her biri büyük beyaz mermerden dört yuvarlak fil payenin üzerindedir. Bu camii, İstanbul'un altı minaresi göklere baş uzatan tek camiidir. On altıncı Selatin Camii olduğundan on altı şerefelidir. Merkez kubbesi Ayasofya ile yarışırken, duvarları yirmi binden fazla çini ile bezeli olan yapı mabetten çok bir düğün evinin dünyevi coşkusu yansıtır. Bu arada Peygamber'in sancağını muhafaza etme ayrıcalığına sahip olduğunu da unutmaz. Bir mabeden çok kutsal bir kent gibi içinde yabancı yolcuların yolunu şaşırdığı, dev bir piramide benzeyen Süleymaniye Camii, üç sahndan meydana gelmiştir. Ayasofya'nın kubbesinden yüksek olan kubbesi pembe granitten dört muhteşem sütuna dayalıdır; mimari görkemiyle ve Karahisari'nin yazılarıyla pek gururlanır. Sırtını kapalı Çarşı'ya dayayan Bayezid Camii, kumruların ve üniversiteli gençlerin sesleriyle şenlenir. Nuruosmaniye bütünüyle mermerdendir; Şehzade Camii İstanbul'un en zarif iki minaresine sahiptir; Aksaray Camii Türk sanatındaki rönesansın en güzel örneğidir; Sultanselim kuşkusuz Yavuz'a yakışır şekilde en ciddi olanıdır; Sultanmahmut en karamsar; Validesultan Camii ise en süslü olanıdır. Validesultan Camii, Hanya fatihinin hayatına mal olan altına benzer sütunu içinde barındırır. Kadirga Sokullu Camii, Mimar Sinan'ın eseri olmakla, mükemmel planı ve Kütahya çinileriyle pek böbürlenir. Teşvikiye Camii, günümüzde ünlü ve zenginlerin cenazelerinin kalktığı, Şakirin Camii ise iç bezemelerine kadın elinin değdiği son modern camiidir.